

ÖZ

İnsanoğlu, savaşlar, ülkeler arasındaki siyasi çekişmeler, dini baskılar, doğal afetler, sosyal ve iktisadi sebepler, geçim sıkıntıları vs. çeşitli sebepler yüzünden başka yerlere göç etme ihtiyacı duymuştur. Bunlar arasında en zor olanı diye düşünülen vatanını, savaş, dini baskı ve siyasi çatışmalardan dolayı terk etmek zorunda kalan insanların göçleridir. Çünkü bu sebepler kişinin yaşam ve özgürlük hakkını ihlal eden durumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kendi topraklarını terk etmeğe zorlanan milletler uğradıkları zulüm ve zorbalık dışında sahip oldukları menkul ve gayrimenkul malları da yok bahasına ellerinden çıkarmak ve satmak zorunda kalmaktadırlar. Bu durum ise göçmenlerin hayatlarında büyük zorluklar yaşamalarına neden olmaktadır. Dünya üzerinde yaşayan bütün toplumlar, kavimler ve milletler tarih boyunca çeşitli sebepler ile bir yerden başka bir yere göç etme ihtiyacı hissetmişlerdir. Osmanlı Devleti bulunduğu coğrafya itibarı ile kıtaları birbirine bağlayan önemli bir jeopolitik konuma sahipti. Bu durum Osmanlı'nın göç yolları üzerinde yer almasına neden olmuştur. Göç yolları üzerinde bulunması çoğu zaman göçmenlerin Osmanlı topraklarına yerleşmesine neden olmuştur.

Osmanlı Devleti çeşitli dönemlerde büyük Müslüman göçlerine maruz kalmıştır. Yunanistan bağımsızlığını kazandıktan sonra ulus milleti olma amacıyla Müslümanları göç ettirmişti. 1853-1856 Kırım Savaşı sonrasında Kafkas ve Kırım'dan kitlesel göçlere maruz kalmıştır. Osmanlı Devleti, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ardından bazı topraklarına özerlik vermek zorunda bırakılmıştır. Berlin Muahedesi gereğince Avrupa Devletlerinin zorlamasıyla Osmanlı Devleti'nin topraklarında Bulgar Eksarhlığı kurulmuştu. Bosna-Hersek ise Avusturya-Macaristan Devleti'nin hakimiyetine geçmişti. Bundan sonra Osmanlı'nın elinde kalan topraklarına büyük sayıda göçler meydana gelmiştir. Özellikle son dönemde kaybedilen ve özerklik kazanan yerlerde bulunan Osmanlı tebaası Anadolu topraklarına göç etmiştir.XV. yüzyılda Osmanlı topraklarına dahil edilen Bosna-Hersek, kısa sürede Müslümanlığı kabul etmiştir. Bosna-Hersek, dört yüzyıldan daha fazla bir süre Osmanlı Devleti hakimiyeti altında barış ve huzur içinde yaşamıştı. Fransız İhtilali sonrasında dünyayı saran milliyetçilik akımı Osmanlı Devleti toprakları üzerinde yaşayan halkları da etkilemiş ve bu halklar devlete karşı isyan etmişti. Osmanlı Devleti'ne karşı Sırp ve Karadağ isyanları (1876) ile Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşları sonrasında Balkan bölgesinde yaşayan halk Anadolu topraklarına göç etmek zorunda kalmıştır. Avusturya'nın Berlin Muahedesine göre işgal ettiği Bosna'dan göçler başlamıştır. Avusturya-Macaristan Devleti Katolikleri Bosna-Hersek topraklarına yerleştirerek Müslüman nüfusun yanında kendi nüfus oranını arttırmaya çalışmıştı. Bosna Müslümanları uğradıkları haksızlıklara ve gayrimüslim bir milletin hakimiyeti altında yaşamaya dayanamadıkları için göç etme ihtiyacı hissetmişlerdi. Osmanlı Devleti muhacirleri, İstanbul başta olmak üzere birçok yere yerleştirmiştir.

İncelenen belgelerde, Osmanlı Devleti'nin savaşın gölgesinde, büyük bir korku ve endişenin hâkim olduğu sırada bir yandan toprak bütünlüğünü korumaya çalışıp diğer yandan özerkliğini kazanan bölgelerden ve Osmanlı'nın toprak kaybettiği yerlerden gelen göçmenler ile ilgilenmek zorunda kaldığı görülmüştür. Osmanlı Devleti, göçmenlerin topraklarına rahat ulaşabilmeleri için vapurlar ayarlamıştır. Devlet çoğu zaman göçmenlerin ülkeye ulaşım masraflarını da üstlenmiştir. 1878 yılında Avusturya-Macaristan tarafından işgal edilen Bosna-Hersek'ten gelen Müslüman Boşnak göçmenleri tek tek kaydederek gidecekleri mevkileri ve mahalleri kayıt altına almıştır. Hangi şehre kaç kişi gönderildiğinin kaydını da tutmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Bosna, Göç, Avusturya, İşgal.

* Dr., Siirt Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Siirt/TÜRKİYE, E-Posta: vehbive.eviz@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2459-788X.

ABSTRACT

Mankind has felt the need to migrate to other places due to wars, political conflicts between countries, religious oppression, natural disasters, social and economic reasons, financial difficulties, etc. The most difficult of these is the emigration of people who had to leave their homeland due to war, religious oppression and political conflicts because these reasons lead to the emergence of situations that violate the right to life and freedom of the person. Nations who are forced to leave their own lands are forced to sell their movable and immovable properties at no cost, apart from the persecution and tyranny they have suffered. This situation causes emigrants to experience great difficulties in their lives. Many societies, tribes and nations living in the world have felt the need to emigrate from one place to another for various reasons throughout history. The Ottoman Empire had an important geopolitical position connecting the continents due to its geography. This situation caused the Ottomans to be on the migration routes. Being on the migration routes often caused the immigrants to settle in the Ottoman lands.

The Ottoman Empire was exposed to large Muslim emigrations in various periods. After Greece gained its independence, it forced Muslims to emigrate in order to become a nation. After the 1853-1856 Crimean War, it was exposed to mass emigration from the Caucasus and the Crimea. After the 1877-1878 Ottoman-Russian War, the Ottoman Empire was forced to give autonomy to some of its lands. In accordance with the Berlin Treaty, the Bulgarian Exarchate was established on the territory of the Ottoman Empire with the compulsion of the European States. Bosnia and Herzegovina was under the rule of the Austro-Hungarian Empire. After that, a large number of emigrations occurred to the lands remaining in the hands of the Ottoman Empire. Especially the Ottoman subjects, who were in the places that were lost and gained autonomy in the last period, emigrated to the Anatolian lands. In the XV. century Bosnia and Herzegovina, which was a part of the Ottoman lands, accepted Islam in a short time. Bosnia and Herzegovina had lived in peace and tranquility under the Ottoman rule for more than four centuries. After the French Revolution, the nationalist movement that surrounded the world also affected the peoples living on the territory of the Ottoman Empire and they rebelled against the state. After the Serbian and Montenegrin revolts against the Ottoman Empire (1876) and the Ottoman-Russian and Austrian Wars, the people living in the Balkan region had to emigrate to Anatolian lands. Emigration started from Bosnia, which was occupied by Austria according to the Berlin Treaty. The Austro-Hungarian State tried to increase its population rate alongside the Muslim population by placing Catholics in Bosnia-Herzegovina. Bosnian Muslims felt the need to emigrate because they could not bear the injustices they suffered and living under the domination of a non-Muslim nation. The Ottoman State settled the emigrants in many places, especially in Istanbul.

In the documents examined, it was seen that the Ottoman Empire tried to protect its territorial integrity on the one hand, and on the other hand, had to deal with the emigrants coming from the regions that gained autonomy and where the Ottoman Empire lost land, while there was great fear and anxiety in the shadow of the war. The Ottoman Empire arranged ferries so that emigrants could easily reach their lands. The state often undertook the transportation costs of emigrants to the country. It registered the Muslim Bosniak emigrants coming from Bosnia-Herzegovina, which was occupied by Austria-Hungary in 1878, one by one, and recorded the places they came from and they would go to. They also kept a record of how many people were sent to which city.

Keywords: Ottoman, Bosnia, Emigration, Austria, Occupation.

GİRİŞ

Göçün tarihi insanın tarihi kadar eskidir.¹ İnsanoğlu var olduğu sürece de devam edecektir. Göç, toplumu ve insan hayatını değiştiren bir yapıya sahiptir.² Göçün başlıca sebepleri arasında dünya nüfusunun hızla artması, bölgesel ve iç savaşlar, iç karışıklıklar, açlık, kıtlık, bazı ülkelerin siyasi iltica ve yasa dışı göçü özendirici siyaseti, işsizlik oranının yükselmesi, adil olmayan gelir dağılımından etkilenenlerin daha iyi bir yaşam sürme arzusu, bazı ülkelerde ucuz iş gücüne olan talep, yine bazı ülkelerde mülteciler ve sığınmacılar için geniş yardım uygulamaları yer almaktadır.³

XVIII. yüzyılın başlarında Balkan coğrafyasına 1789 Fransız İhtilali sonrası yayılan milliyetçilik etkisi hâkim olmuştur. Bağımsızlık amacı güden milletler Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmiştir. 1829 yılında özerk Sırbistan'ın kurulması, 1830 yılında Yunanistan'ın bağımsızlığı diğer Balkan milletlerine örnek teşkil etmiş ve

¹ Kemal Arı, "XIX'uncu Yüzyıldan XX. Yüzyıla Uzanan Süreçte Balkanlardan Türkiye'ye Yönelik Göçlerin Nitelik ve Boyutlarını Belirleyen Temel Etkenler", *XIV. Yüzyıldan Günümüze Balkanlar ve Balkan Tarihi*, 14. Askeri Tarih Kongresi Bildirileri, C. I, ATASE Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2012, s. 285.

² Mustafa Özdemir, "14-17. Yüzyıllar Arasında Anadolu'ya Gelen Türk Göçleri ve Anadolu'nun Doğusunda Meydana Gelen Demografik Değişimler" *Akra Uluslararası Kültür Sanat Edebiyat ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, S. 12/5, 2017, s. 51-76.

³ Fahriye Engili, *Bosna Hersek'ten Türkiye'ye Göç (1878-1934)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmış Doktora Tezi) Ankara 2011, s. 7; Fahriye Engili, *Yeniden Kurulan Hayatlar Boşnakların Türkiye'ye Göçleri (1878-1934)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2012.

birçok yerde ulus devlet olma yolunda isyanlar çıkmıştır. Bunda devletin kaybettiği savaşlar ve zayıflığının da etkisi büyüktür. 1853 yılında Karadağ bağımsızlığını kazanmak için isyan etmiş Sırbistan da bunu desteklemiştir.⁴

1875 yılında Balkanlardaki isyanın fitili Bosna'da da patlak vermiş⁵ ve Bosna halkı⁶ başta Sırlar olmak üzere aç gözlü toprak ağalarına ve yüksek vergi oranlarına karşı bir ayaklanma başlatmışlardır. Daha sonra bu isyanın karakteri değişmiştir. Sırbistan ve Karadağ'dan gelen desteklerle devlete karşı başlayan isyanda Müslüman köylülere de saldırılmış ve Bosna halkı arasında iç karışıklık meydana gelmiştir.⁷ 1876 yılında Sırbistan ve Karadağ kendi kamuoylarının baskısı, Rus desteği ve Osmanlı'nın zayıflamasının etkisiyle Osmanlı Devleti'ne savaş açmışlardır.⁸ Bundan kısa bir süre sonra Rusya-Romanya ile ittifak kurarak Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir.

1877 yılında Rusya ve Avusturya-Macaristan imparatorluğu arasında yapılan Rayhşad görüşmelerine göre Rusya, Bosna Hersek'i Avusturya-Macaristan'a bırakmayı, Besarabya bölgesini almaya karşılık olarak kabul etmişti.⁹ 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında imzalanan Berlin Muahedesiyle Osmanlı Devleti Balkanlarda bulunan topraklarının büyük bir kısmına özerklik vermek zorunda kalmıştır. Özerkliklerini alan topraklar daha sonra bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Berlin Muahedesinin 25. Maddesi ile Bosna-Hersek, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun hakimiyetine bırakılmıştır.¹⁰ Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'i 1908 yılında ilhak etmiştir.

XIX. yüzyıl Balkan coğrafyasında yaşanan göçler iç karışıklık, savaş ve baskılar sonucunda ortaya çıkmıştır. Avusturya'nın Bosna Hersek'i işgal etmesi Boşnakların Osmanlı topraklarına göç etmesi ve sığınmasına neden olmuştur. Balkan göçleri hem bir dış göç, hem de savaş ve şiddetle ilişkili olduğundan mecburi göç sınıfındadır.¹¹

Balkanlarda yayılan karışıklık ve Bosna'nın işgal edilmesi sonucunda binlerce Boşnak mallarını ve mülklerini Hıristiyan komşularına emanet ederek Türk topraklarına göç etmişlerdir. Balkanlarda Müslüman halkın göç ettirilmesi özellikle Rusya tarafından uygulanan bir politika olmakla birlikte Avusturya tarafından da Katolik nüfus bölgeye yerleştirilerek Müslüman nüfus baskı altına alınmıştır. Avusturya-Macaristan'ın hakimiyetini kabul etmek zorunda kalan Müslüman halk zulme uğradığı için ülkeyi terk etmiştir.¹²

Ülkelerini ve topraklarını terk etmek zorunda kalan göçmenlere Osmanlı Devleti sahip çıkmıştır. Osmanlı Devleti, göçmenlerin kendi elinde bulunan topraklara yerleştirilmesi için komisyonlar kurmuş ve hangi bölgeye iskân edileceklerinin kaydını tutmuştur. İncelenen Y.PRK. KOM 1/54 numaralı belgelerde 1878 yılına ait muhacir kayıtları yer almaktadır. Avusturya'nın Bosna'yı işgali sonrasında olan ilk göçlerden bazılarının kaydı olduğu düşünülmektedir. 22 sayfadan oluşan belgelerin bazılarında muhacirlerin isim, yaş ve nereli oldukları kayıtlıdır. Bazılarında muhacirlerin taşındığı vapurlar ve isimleri, muhacir sayıları yazılıdır. Bazı belgelerde Muhacirlerin sevk edildiği limanlar ve oraya yerleştirilen muhacir miktarları kayıt altına alınmıştır.

1. Göç

Göç, en basit anlamda bir yerden ve mekândan başka bir yere etki bırakacak kadar gitmek ve taşınmaktır. Ancak göç sözcüğünün birey ve toplum yaşamını ilgilendiren ekonomik, politik, sosyo-kültürel nedenlerden kaynaklı anlamları ve etkileri vardır. Göç her ne şekilde ifade edilirse edilsin iki şey değişmeden kalır. Bunlar ise göç edenin yer değiştirmesi ve göçün sosyal ve toplumsal etkisidir.¹³ Göçün sosyal ve toplumsal etkisi, kültürel, politik, ekonomik vs. toplumu bütün yönleri ile ilgilendiren ve etkileyen bir olaydır.¹⁴ Bireyin başka bir çevreye sosyal yapıya dahil olması göçün sosyo-ekonomik, sosyo-politik, sosyo-psikolojik nedenlerinin gün yüzüne

⁴ Emgili, *Bosna Hersek'ten Türkiye'ye Göç*, s. 54-58.

⁵ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar*, C. I, Küre Yayınları, İstanbul 2013, s. 314, 382.

⁶ Bosna-Hersek'e ilk fetihler Gazi Murat Hüdavendigâr, bir kısmı Fatih Sultan Mehmet zamanında alınmışsa da tamamı Kanuni Sultan Süleyman tarafından fethedilen Bosna-Hersek halkı kısa sürede İslamiyet'i kabul etmiştir. İslamiyet Bosna-Hersek halkı arasında hızla yayılmıştır. Bkz. Şemseddin Sami, *Kâmûsü'l-Alâm*, C. 2, Mihran Matbaası, İstanbul 1306 (1889), s. 1387; Jelavich, *age*, s. 33-35,97-98; Bosnalı Müslümanlar kendilerini Türklerden ayırmak adına Boşnak adını kullanmışlardır. Bkz. Branislav Djurdjev, "Bosna-Hersek", *Türkiye Diyanet Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul 1992, s. 297-305.

⁷ Mehmet Yılmazata, *Savaşın Giden Yol 1908 Bosna-Hersek'in İlhakı*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2012, s. 47-48.

⁸ Yılmazata, *age*, s. 60-61; Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, çev. Fatma Sarıkaya, TTK, Ankara 2014, s. 66.

⁹ Mahmud Celaleddin Paşa, *Mirat'î Hakikat*, haz. İsmet Miroğlu, Berekat Yayınevi, İstanbul, 1983, s. 660.

¹⁰ Mahmud Celaleddin Paşa, *age*, s. 675; Kemal H. Karpat, *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, çev. Recep Boztemur, İmge Kitabevi, Ankara 2004, s. 151.

¹¹ İlhan Tekeli, *Göç ve Öteki*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008, s. 44.

¹² Avusturya'nın Bosna'yı işgali sırasında Müslüman evlerine yerleşmeleri Müslüman halkı rahatsız etmiş bu insanlar Osmanlı topraklarına göç etmeye başlamışlardır. Avusturya hükümeti işgalden sonra bölgeye yerleştiği Katolikler dışında Bosna'da bulunan Müslümanları Hıristiyan ulaştırmaya çalışmıştı. Ayrıca Müslüman toprakları satın alınarak mezarlıklar bahçe yapılmıştı. Bkz. Emgili, *Bosna Hersek'ten Türkiye'ye Göç*, s. 99.

¹³ Sabri Çakır, "Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 24, 2011, s. 129-130.

¹⁴ Taylan Akkayan, *Göç ve Değişme*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1979, s. 20.

çıkmasına neden olur. Göç, kısa veya uzun süreli olabilmektedir.¹⁵ Göçün değişmez sonuçlarının başında hem göçmenlerin kimliklerinin ve yaşamlarının değişmesi hem de gittikleri toplumun, mekânın kültürün değişimine neden olmasıdır.¹⁶ Göçler toplumda zorunlu değişime neden olmaktadır.¹⁷ Bu iyi yönde bir değişim olabileceği gibi kötü yönde bir değişim olabilir.

Göçün, genel olarak doğal afetler, nüfusun artması, iş olanaklarının yetersiz kalması, dengesiz ve adil olmayan ödemeler, kültürel eksiklik, siyasi ve dini baskılar, savaşlar vb. gibi sebepleri vardır. Göç¹⁸ etmenin nedenlerinden biri doğal ve toplumsal çevredir. Birey bu çevrede gereksinimlerini karşılayamadığında başka bir yere taşınma, göç etme ihtiyacı duyar. Bu taşınma yer değiştirme mahalle içinde de olabilir aynı kentte ya da ülke içinde başka bir şehir de olabilir. Hatta başka ülkelere ve kıtalara gitmek de olabilir.¹⁹ Göç ikiye ayrılır iç göçler ve dış göçler. Bir ülkeye başka ülkelerden göç gelmesi ve gitmesi dış göçe örnektir.²⁰

Bir ülkeyi yöneten ve siyasi gücü elinde tutan etnik grup orada yaşayan farklı etnik kökenli insanlara ve onların dinlerine yaşama hakkı tanımlamasından kaynaklı göçlerin örnekleri mevcuttur. Bosnalıların göçü, din ve milliyet ayrımlarının göçe neden olduğu örneklerden biridir. Osmanlı Devleti'nden ayrılan ve bağımsızlığını kazanan Yunan, Bulgar ve Sırlar bunu Müslümanlara uygulamışlardır.²¹ Ulus devlete giden yolda karşılarında yer alan büyük Müslüman nüfus ya göç ettirilmiştir ya da öldürülmüştür.²²

2. Osmanlı Göç Komisyonları

Osmanlı'nın son döneminde kaybettiği topraklardan gelenler kendi vatandaşlarıydı. Balkanlarda yaşanan uluslaşmanın sonucunda ortaya çıkmıştı. 1830 tarihinde Avrupa Devletleri'nin desteği ile bağımsızlığını kazanan Yunanistan, Mora, Attik ve Eğriboz'da oturan Türklerin mülklerini satmış ve onların Osmanlı topraklarına göç etmelerini istemiştir. Balkanlarda bu tarihten sonra kitlesel göçler artmaya başlamıştır.²³ Bu yüzden artarak devam eden gerek Müslüman ve gerek Gayrimüslim göçlerin meydana²⁴ gelmesi sebebiyle devlet, göçleri ve göçmenlerin kontrolü için talimatnameler ve geçici komisyonlar görevlendirmiştir. Ancak 1853-1856 Kırım Savaşı sonrasında göçmenler ile ilgili meseleler İstanbul'da Şehremanetine, Ticaret Nezareti ve Zaptiye Müşirliğine, taşrada ise mahalli yöneticilere bırakılmıştır. Şehremaneti İstanbul'a gelen ve yoksul olan muhacirlerin nakliye ücretlerini geçici iskân mahallelerini, yiyecek, giyecek, ev eşyası, odun gibi malzemeleri karşılarken, Zaptiye Nezareti kendi bütçesinden muhacirlerin sıkıntılarını giderir, Ticaret Nezareti de vilayetlerde yapılacak çalışmalarını kontrol etmekteydi. Ayrıca iskân ile ilgili memurlar görevlendirilmişti. Ancak 1859 yılında Şeyh Şamil'in esir düşmesiyle Kırım ve Kafkasya'dan çok sayıda Çerkez ve Noyan muhacirlerinin Osmanlı topraklarına gelmesi²⁵ ile 5 Ocak 1860'ta Meclis-i Vâlâ'da Trabzon valisi Hafız Paşa başkanlığında Muhacirin Komisyonu adıyla bir teşkilat kurulmuştur.²⁶ Bu komisyon 1865'ten sonra muhacir sayılarında yaşanan azalmanın etkisiyle 27 Kasım 1865 yılında kapatılmıştır. Ancak muhacirle ilgili sorunlarla ilgili bir kuruma ihtiyaç duyulmasından Meclis-i Vâlâ'ya bağlı Muhacirin İdaresi kurulmuştur. Meclis-i Vâlâ kaldırılınca kurum Meclis-i Ahkâm-ı Adliye, 1868 yılında ise Şûrâ-yı Devlet'e bağlanmıştır. 1872 yılında Hüdavendigâr, Aydın ve Trabzon vilayet komisyonları kapatılmış, 1875 yılında komisyon başkanı Muammer Paşa'nın ölümüyle de komisyon dağıtılmıştır. Daha sonra muhacirlerle ilgili işlere bakması için Zaptiye Nezareti'nde bir daire kurulmuştur.²⁷

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Osmanlı topraklarına Balkanların her yerinden göç eden insanların sayısında artış yaşanması sonucunda II. Abdülhamit Han tarafından Umum Muhacirin Komisyonu kurulmuştur. Bu Komisyon 1878 yılına kadar faaliyetlerine devam etmiştir. Muhacir sayısındaki artış nedeniyle meclis mebusları tarafından Muhacirin-i Muavenet Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyet Meclis-i Mebusan'ın kapatılmasından sonra Umum Muhacirin Komisyonu'na bağlanmıştır. Komisyonun ismi ise daha sonra İane-i Muhacirin Encümeni olarak değiştirilmiş, ayan Hacı Mehmet Tahir Efendi başkanlığında halktan yardım toplamak amacıyla 13 Ağustos 1877 yılında Muhacirin İane Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon 25 Şubat 1878'de kapatılmış mal varlığı şehremanetine devredilmiştir. Her geçen gün artan muhacir sayıları meseleleriyle

¹⁵ Çakır, *agm*, s. 132.

¹⁶ Akkayan, *age*, s. 5.

¹⁷ Akkayan, *age*, s. 17-19.

¹⁸ Mersin'e göç eden aileler ile yapılan çalışmada ailelerin göç etme nedenlerini şöyle sıralanmaktadır; toprak ve işin olmayışı, kan davası, dini ve töresel baskı, can güvenliği ve terör, iş bulma, çocukların eğitimi vs. bkz. Çakır, *agm*, s. 138.

¹⁹ Çakır, *agm*, s. 131.

²⁰ Arı, *agm*, s. 288.

²¹ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 6.

²² McCarthy, *age*, s. 398.

²³ Arı, *agm*, s. 296.

²⁴ Macar Mülteci sorununda gelen mülteciler kurulan bir komisyon yardımıyla yerleştirilmişlerdir. Bkz. Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, TTK Basımevi, Ankara 1997, s. 102; Kırım ve Kafkas göçlerinde Türklerin yanı sıra Rum, Ermeni ve Musevi muhacirler de Osmanlı topraklarına gelmiştir. Bkz. Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, TTK Basımevi, Ankara 1999, s. 68.

²⁵ Abdullah Saydam, "Muhacir", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. Ek-2, Ankara 2019, s. 286-288; Ahmet Cevat Eren, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri*, Nurgök Matbaası, İstanbul 1966, s. 39-40.

²⁶ İpek, *age*, s. 68.

²⁷ Saydam, "Muhacir", s. 286-287.

VEHBIYE EVİZ

İlgilenmesi için bütün muhacir kuruluşlarının yerine İdare-i Umumiyye-i Muhacirin Komisyonu Haziran 1877 yılında kurulmuştur.²⁸ Bu kurumun “İdae-i Umûr-ı Hesabiyye” ve İdare-i Umûr-ı İskaniyye”²⁹ şubeleri olacaktır.³⁰ Bu komisyon 3 Ağustos 1878 de İdare-i Muhacirin Encümeni ile birleştirilmiştir. İdare-i Umumiyye-i Muhacirin Komisyonu 1897 tarihinde muhacir meselelerinin hafiflemesi ile kapatılmıştır. 1897 yılında Yunanistan ile yapılan savaş sonrasında ülkeye gelen muhacir sayılarında yaşanan artıştan dolayı Muhacirin Komisyon-ı Âlisi ihdas edilmiştir. 1905 yılında ise Müslüman muhacirler ile ilgili sorunlarla ilgilenmesi için Muhacirin-i İslamiyye Komisyonu II. Abdülhamit Han tarafından kurulmuştur. 1914 yılında muhacirlerle birlikte göçer aşiretlerin iskân meselesini ele alması için Aşâir Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi kurulmasına karar verilmiştir. Bu kurum I. Dünya Savaşı’nda hem iç hem de dış göçleri kontrol etmiştir.³¹

3. Bosna Muhacirleri

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Osmanlı topraklarına Çerkez, Abaza, Dağıstan, Nogay, Kazgan, Kırım muhacirleri ile Bulgaristan ve Bosna’dan³² göçlerin olduğu ve bunların ciddi boyutları ulaştığı bilinmektedir. Kafkas Göçleri Anadolu’nun nüfus oranında büyük değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Devlet hem muhacirleri iskân ettirmiş hem de yaşamlarını sürdürmeleri için yardımlarda bulunmuştur.³³ Bosna’nın işgali meselesi sadece Müslüman Boşnakların değil bölgede yaşayan Sırp ve Hırvatların da göç etmesine neden olmuştur. Avusturya’nın Bosna-Hersek’i işgali karşısında bölgede yaşayan Katolikler işgali desteklerken Müslüman ve Ortodokslar işgale karşı çıkmışlardır. Müslümanların bu direnişleri³⁴ Bosna-Hersek’in işgal edilmesine engel olamamıştır. Avusturya Macaristan İmparatorluğu’nun Bosna-Hersek işgali, yüzyıllardır Osmanlı Devleti hakimiyetinde yaşayan ve Müslümanlığı benimseyen Boşnaklar, yaşadıkları yerin gayrimüslim bir devlet tarafından işgal edilmesini kabul edememiş ve göç etmişlerdir.³⁵ Avusturya’nın sosyal, kültürel ve ekonomik olarak her anlamda zulme uğrattığı Müslümanlar göç etmek zorunda kalmışlardır.³⁶

İngiltere 1878 yılında Bosna’dan İstanbul’a 50.000 kişinin geçtiğini kaydetmiştir.³⁷ Bosna-Hersek’ten Osmanlı topraklarına yapılan göçler ilk zamanlar kitlesel bir boyutta değil bazı şahıslar ve ailelere aittir.³⁸ Nitekim incelediğimiz belgelerde bazı ailelerin yer aldığı görülmektedir.

Tablo 1: 10 Aralık 1878 (8 Teşrinisani 1294) Tarihinde Kalas Limanı Yoluyla İstanbul’a Gelen ve Sadabad Kasr-ı Hümayun Müştemilatına İskân Ettirilen Bosna Muhacirleri

Y. PRK. KOM 1/54/4/2					
Banaluka Meclis-i Temyiz Baş Kâtibi Tevfik Efendi	Zevcesi Latife	Kerimesi Rabia	Diğeri Sayre		
Sin	Sin	Sin	Sin		
40	26	6	4		
Kayseriyeli Tekaüd Mehmed Ağa	Zevcesi	Kayseriyeli Tekaüd Rıza Efendi	Zevcesi Rasme		
Sin	Sin	Sin	Sin		
55	45	38	28		

²⁸ Saydam, “Muhacir”, s. 286-288.

²⁹ Bu komisyon İstanbul’dan Anadolu’ya sevk edilecek muhacir vapurlarının hareket ve varış saatleri, muhacirleri uygun yerlere iskân etmek, günlük ihtiyaçlarının karşılanması vs. muhacir sorunları ile ilgilenmekti. Bkz. İpek, *age*, s. 71.

³⁰ İpek, *age*, s. 69.

³¹ Saydam, “Muhacir”, s. 286-288.

³² Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Yıldız Komisyonlar Maruzatı (BOA Y. PRK. KOM), 3/24, 15 Kasım 1881 (1297. Teşrinisani.3).

³³ Jülide Akyüz, “Göç Yollarında: Kafkasya’dan Anadolu’ya Göç Hareketleri”, *Bilgi*, S. 46, 2008, s. 37; Bkz. İpek *age*, s. 84-91.

³⁴ Emgili, *Bosna Hersek’ten Türkiye’ye Göç*, s. 125-126; Karpat, *Balkanlarda Osmanlı Mirası*, s. 154-155.

³⁵ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Mabeyn-i Hümayun İradeleri, (BOA.MB. İ), 51/184, 26 Mayıs 1879 (1296. Ca.04).

³⁶ Gülfettin Çelik, “Osmanlı Devleti’nin Nüfus ve İskân Politikası”, *Divan*, S. 6, 1999, s. 100; Aydın Babuna, *Bir Ulusun Doğuşu Geçmişten Günümüze Boşnaklar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 41; Tuğça Poyraz Tacoğlu, Gülay Arıkan, Adem Sağır, “Boşnak Göçmenlerde Göç ve Kültürel Kimlik İlişkisi: Fevziye Köyü Örneği”, *Turkish Studies*, S. 7/1, 2012, s. 1942.

³⁷ Emgili, *Bosna Hersek’ten Türkiye’ye Göç*, s. 209.

³⁸ Emgili, *Bosna Hersek’ten Türkiye’ye Göç*, s. 223.

BOSNA'DAN OSMANLI TOPRAKLARINA GÖÇ ÜZERİNE BİR İNCELEME (1878)

Oğlu Cevdet	Diğeri Faik	Kerimesi Peyker			
Sin	Sin	Sin			
9	6	5			
Bosna Yüzbaşılarından Muharrrem Ağa	Zevcesi Fatma	Bosna Kordon Mülazımlarında n			
Sin	Sin	Sin			
30	25	30			
Zevcesi Fatma	Üçüncü Orduyu Hümayun Kol Ağalarından Müteffi Mustafa Ağa Zevcesi Parsu?				
Sin	Sin				
20	35				
Oğlu Mustafa	Kerimesi Esmâ	Diğeri Fatma	Diğeri Zehra	Diğeri Cemile	
Sin	Sin	Sin	Sin	Sin	
2	18	16	12	10	
Diğeri Zarife	Taallukatından Raşid	Bosna İkinci Talia Taburu Mülazımlarında n Salih Ağa Zevcesi			
Sin	Sin	Sin			
9	25	30			
Kerimesi Aişe	Diğeri Azize	Kayınvalidesi Fatma	Bogonya Nahiyesi Müdürü Mehmed Ağa		
Sin	Sin	Sin	Sin		
7	5	60	50		
Zevcesi Güllühan	Oğlu Mustafa	Bosna Saraylı Salih Ağa	Zevcesi Sultan		
Sin	Sin	Sin	Sin		

VEHBIYE EVİZ

45	11	35	20		
Y.PRK. KOM 1/54/5/1					
Kerimesi Ayşe	Diğeri Azize	Kayınvalidesi Fatma			
Sin	Sin	Sin			
7	4	65			
Yekûn					
	Kebir	Sagır			
	21	14			
Sünne Boğazından 11 Aralık 1878 (29 Teşrinisani 1294) Tarihinde İstanbul'a Gelen Bosna Muhacirleri					
Altıncı Dairede İskân Etmiş Olduğu					
İpekli Ali Efendi	Zevcesi Ayşe	Kerimesi Ayşe	Biraderi Raşid		
Sin	Sin	Sin	Sin		
29	25	10	25		
Bosnalı Mustafa	Zevcesi Havva	Hemşiresi Fatma	Oğlu Ziya		
Sin	Sin	Sin	Sin		
30	20	18	2		
Manastırlı Bayram	Zevcesi Fatma	Kerimesi Necibe	Manastırlı Mehmed	Zevcesi Hesna	
Sin	Sin	Sin	Sin	Sin	
40	30	8	65	50	
Kerimesi Hanife	Diğeri Abdeh	Oğlu Hasan	Bosnalı Rıdvan Ağa	Zevcesi Ayşe	
Sin	Sin	Sin	Sin	Sin	
	5	8	45	40	
Kayınvalidesi Zeynep	Kerimesi Şahniye	Diğeri Erzu	Kayınbiraderi Muharrem		
Sin	Sin	Sin	Sin		
65	5	2	15		
Y.PRK. KOM 1/54/5/2					

BOSNA'DAN OSMANLI TOPRAKLARINA GÖÇ ÜZERİNE BİR İNCELEME (1878)

Sultanahmedde Akrabasinda İskân İtmiş Olduğu	Bu dahi	Bu dahi	Bu dahi	Bu dahi	Bu dahi
Bosnalı İshak	Kal'alı Osman	Bosnalı Ahmed	Bosnalı Mustafa	Bosnalı Kâmil	Bosnalı Ahmed
Sin	Sin	Sin	Sin	Sin	Sin
20	18	18		35	21
Hacepaşa Civarında İskân İttirilmiş Oluğu	Bu dahi	Bu dahi			
Bosnalı Ömer Kaşif Efendi	Zevcesi Melek	Oğlu Şevki			
Sin	Sin	Sin			
30	20	7			
Bu dahi	Bu dahi	Bu dahi	Bu dahi		
Bosnalı Salih Ağa	Zevcesi Fatma	Oğlu Hüsnü *	Kayınvalidesi Meryem		
Sin	Sin	Sin	Sin		
35	25	25	55		
Akrabasinda İskân İtmiş Olduğu	Bu dahi	Bu dahi			
Bosnalı Mehmed Bin Ahmed	Bosnalı Fazlı	Zevcesi Fatma			
Sin	Sin	Sin			
38	40				
Yekûn					
	Kebir	Sagîr			
	29	9			
	Zükûr		Înâs		
Yekûn	Kebir	Sagîr	Kebir	Sagîr	
93	31	12	32	18	
<p>Bugüne kadar Bosna muhacirlerinden İstanbul'a gelenlerden encümen-i acizeye başvurarak kayıtları tutulan muhacirlerin sayısı 93 nüfustan ibaret olup geliş tarihleri takım takım gösterildiği gibi sakin oldukları mahaller dahi defterde izah olunmuş ve kaydedilen nüfusun 43 nüfus-u zükûr (erkek) ve 50 nüfus-u inâs (kadın) olduğu kayıtdır. 25 Kasım 1878 (13 Teşrinisani 1294)</p>					
Muhacirin Ahmed					

VEHBIYE EVİZ

Yukarıda yer alan tabloda Y. PRK. KOM 1/54 numaralı belgelerin içinde aileleri ile göç edenlerin kayıtları da yer almaktadır. Kayıtlarda görüleceği üzere genellikle devlet memurları ile askeriyede bulunanların ve onların aileleri ve aile üyelerinin yaşları (sin) deftere kaydedilmiştir. Göç edenlerin nereli oldukları ve aileleri ile hangi mahallede iskân edildikleri de kayıtlar arasındadır. Bu dahi diye belirtilen ifadelerde aynı yere ve mahalleye kaydedilenlere atf yapılmıştır. Ailelerin İstanbul'a hangi liman üzerinden getirildikleri de bilgilerde mevcuttur. Toplam 93 kişinin olduğu kaydı yer almaktadır. Ancak kaydın yer aldığı tabloda aslında 73 kişi görünmektedir. Bunun nedeni defterin bazı sayfalarının eksik olmasından kaynaklandığı kanaatindeyiz. Kayıtlarda dikkati çeken bir diğer husus Osmanlı belgelerinde alışık olduğumuz kişilerin kimin oğlu ve kızı olduğu anlamındaki (bin ve binti) ibarelerinin ve babalarının isimlerinin olmamasıdır. Belgelerde sadece bir kişi Bosnalı (Mehmed bin Ahmed) babasının ismiyle anılmıştır. Kayıtlarda üç kişinin yaşı eksiktir. Ailelerin genellikle genç oldukları dikkati çeken diğer bir noktadır. Yıldız işaretli kutucukta çocuğun yaşının yanlış yazıldığı dikkat çekmek içindir. Tabloda çekirdek aile ile geniş ailelere sahip olanlar vardır. Kendi eşi ve çocukları dışında kardeşlerini ve kayınvalidelelerini yanlarına alanlar mevcuttur. Yine tabloda yalnız ve bekar erkeklerin İstanbul'da bulunan akrabalarının yanlarında kalmak için geldikleri de dikkate şayandır. Bunda Avusturya'nın hem baskısı hem de sonrasında askeriyeye alımın etkisi vardı. Belgeden anlaşıldığına göre toplam 31 yetişkin erkek 12 küçük erkek çocuğu, 32 yetişkin kadın ve 18 kız çocuğu toplam 93 kişinin kaydının yer aldığı yazılıdır. Kayıtlarda en küçük çocuk yaşı 2, en büyük yetişkin yaşı ise 65'tir. Toplam 63 yetişkin kadın ve erkek, 30 erkek ve kız çocuğu yer almaktadır. Kadınların sayısı toplam 50 erkeklerin ise 43'tür. 10 Aralık'ta Kalas limanı yoluyla gelen muhacirler Sadabad Kasrı Hümayunu'na iskân ettirilmiştirlerdir. 11 Aralık'ta Sünne boğazı üzerinden İstanbul'a gelenler ise altıncı dairede Sultanahmet'te ve Hacıpaşa civarında iskân edilmişlerdir. Fahriye Emgili'nin Avusturya kaynaklarından naklettiği 24 kayıt arasında genç ve çocuklu aileler vardır.³⁹

Aşağıda yer alan tabloda 4 Aralık'ta İstanbul'a Fransa posta vapuruyla getirilen Bosna muhacirlerinin miktarı yer almaktadır. Bu vapurla gelenler askerler ve devlet görevlileridir. Bunların 17'si çocuklu ailelerdir. Vapurda toplam 106 kişiden 69'u yetişkin, 37'si çocuktur. Bu kayıta gelenlerin toplamları verilmiş isim ve yaşları, kadın ve erkek oluşları belirtilmemiştir. Kimin çocuğu olduklarını belirten oğlu (bin) ibaresi kullanılmamış sadece hane reisinin adı yazılmıştır. Küçük çocuklu ailelerin genel olarak genç nüfustan oluştuğu düşünülürse (bunlar içinde tekaüd (emekli olan) Beybaşı Hacı Ahmed Efendi dışında) 16 çiftin genç olduğu varsayılabilir.

Tablo 2: 4 Aralık 1878 (22 Teşrinisani 1294) Tarihinde Fransa Posta Vapurlarıyla Kalas Limanı Yoluyla Gelen Bosna Muhacirlerinin Nüfus Miktarını Gösteren Pusula

Y.PRK.KOM 1/54/10/1			
Yekûn	Nüfus-u Kebir	Nüfus-u Sagir	Sahib-i Hane Esamisi
4	3	1	Tekaüdin Beybaşlarından Hacı Ahmed Efendi
3	2	1	Beybaşı Zülfikar Efendi
7	4	3	Zaptiye Hesab Emini Hacı Emin Efendi
4	1	3	Bosna Nizamiye Sancaktarı Dursun Ağa
1	1	0	Mekteb-i İdadi Hacesi Ali Efendi
1	1	0	İdadi Yüzbaşısı Ahmed Efendinin Familyası
1	1	0	Bosna Nizamiye İkinci Alayı İkinci Taburunun Dördüncü Bölüğü Mülazım Başu Hamza Ağa
1	1	0	Yüzbaşı Ömer Efendi Zevcesi
1	1	0	(...) İsmail Usta Zevcesi
12	7	5	Divan-ı Temyiz Mümeyyizi Mehmed Efendi
6	4	2	Bosna Musika Yüzbaşısı Bayram Ağa Zevcesi
1	1	0	Çelebi Pazarı Mersumat Me'muru Mustafa Efendi
6	5	1	Kolağası Hüseyin Hüsnü Efendi Zevcesi
1	1	0	Talia Taburu (...) İsmail Ağa

³⁹ Daha geniş bilgi için bkz. Emgili, *Yeniden Kurulan Hayatlar Boşnakların Türkiye'ye Göçleri*, s. 214-215.

BOSNA'DAN OSMANLI TOPRAKLARINA GÖÇ ÜZERİNE BİR İNCELEME (1878)

2	1	1	Tabur-u Mezkûr Katibinin Familyası
2	1	1	Sekizinci Yüzbaşı İbrahim Ağanın Familyası
12	4	8	Gaile Anbar Kâtibi Mustafa Efendi
2	2	0	Zabıta Yüzbaşısı Osman Efendi
1	1	0	Zabıta Mülazımı İsmail Ağa
3	3	0	Zabıta Yüzbaşısı Mehmet Ağa
3	3	0	Zabıta Mülazımı Murad Efendi
2	2	0	Mersuman Fabrika Emimi Mustafa Efendi
4	3	1	Redif Yüzbaşısı Abdi Efendi
3	2	1	Redif Mülazımı Süleyman Ağa
6	4	2	Banaluka Zabıta Mülazımı Osman Ağa
4	2	2	Bosna Telgraf Muhabere Me'muru Süleyman Efendi
5	2	3	Redif Yüzbaşısı Mehmed Efendi
1	1	0	(...) A'şar Me'muru Hacı Kamer Ağa
3	2	1	Banaluka Orman Me'muru Ali Efendi
2	2	0	Telgraf Ser Muhabere Me'muru Mustafa Cemil Efendi
2	1	1	Bosna Telgraf Müdürü Mustafa Efendi
106	69	37	Yekûn

Aşağıdaki tabloda posta vapuru ile gönderilen muhacirlerin toplam miktarı 17.301'dir. Muhacirler hem Bosna vapurları hem de posta vapurları ile İzmir ve Hüdavendigar'a gönderilmiştir. Buradan anlaşıldığına göre 16.015 kişi daha önce Posta vapurları ile gönderilmiştir. Daha sonra ise 1.286 kişinin daha Posta vapurları ile gönderildiğini göstermektedir. 3 vapur ile daha kontrat yapıldığını bunun sabah vaktinde muhacirleri alacağını ve başka vapurlar daha ayarlanmaya çalışıldığı not edilmiştir.

Tablo 3: Geçen Gün Takdim Edilen Pusuladan Sonra Posta Vapurlarına Bindirilerek Gönderilen Neferin Miktarı

Y.PRK.KOM 1/54/11/1	
Nefer	
16.015	
940	Bosna vapurlarına irkâben Muhtelit komisyondan yol tezkeresi alarak sevk edilen
16.955	
346	Kezalik posta vapurları ile Hüdavendigar ve İzmir vilayetin taraflarına irsal kılınan
17.301	
	Yalnız on yedi bin üç yüz bir nüfus 10 Aralık 1878 (28 Teşrinisani 1294)
Bugün 3 kıta vapur daha kontrat edilmiştir. Bahçe kapısından muhacir doldurulmak üzere yarın birisi sabah oraya yaklaşacaktır (...) bit-t-tahmil sevk olunduktan sonra bir taraftan da gerek tersane-i amirenin ve gerek (...) Vapur tedarikine dikkat ve i'tina kılınacaktır.	

Aşağıda yer alan tabloda hem Bulgaristan ve hem de şarki Rumeli'den Beşiktaş ve Beyoğlu Muhacir şubelerine getirilen muhacirlerin miktarını gösterir kayıttır. Bulgaristan'dan Beşiktaş şubesine 2.034 Beyoğlu

VEHBIYE EVİZ

şubesine 1.822 kişi toplam 3.856 kişi getirilmiştir. Şarkı Rumeli'den ise 1.646 kişi Beşiktaş şubesine 2.947 kişi Beyoğlu şubelerine getirilmiş toplam 4.592 kişi gelmiştir. Hem Şarkı Rumeli'den hem de Bulgaristan'dan toplam 8.449 kişi gelmiştir.

Tablo 4: İâne-i Muhacirin Encümeni'nin Sekizinci Beşiktaş ve Altıncı Beyoğlu Şubeleri Dâhilinde Oturan Bulgaristan ve Şarkı Rumeli Ahalisinin Miktarını Gösteren Pusula

Y. PRK.KOM 1/54/1/2						
İcmal	Nüfus	Bulgaristan	Dairesi	Nüfus	Rumili şark	Dairesi
	2.034		Beşiktaş	1.646		Beşiktaş
	1.822		Beyoğlu	2.947		Beyoğlu
	Yekûn 3.856			Yekûn 4.593		
8.449						

Tablo 5: 8 Ağustos'ta Aşağıdaki Mahallere Sevk Olunan Muhacirin Miktarı

Y. PRK.KOM 1/54/2/1					
Temmuz İbtidasından Ağustos Sekizine Kadar					
	Meccanen Sevk Edilen		Nısf Ücretleri Taraflarından Tesviye ile Sevk Olunan		Mülahazat
İcmal-i Yekûn	Şimendiferle	Vapurlarla	Vapurlarla		
Neferan	Neferan	Neferan	Neferan	Mahall-i Sevkleri	
	225	"	"	Yanbolu	
	69	"	"	Halep	
	369	"	"	Zağra-i Cedid	
	10	"	"	Bikar Hisar (Bekarhisar)	
	121	"	"	Kayacık	
794	794	"	"	Yekûn	
	74	"	"	Edirne	
	85	"	"	Pazarcık	
	3	"	"	Malkara	

BOSNA'DAN OSMANLI TOPRAKLARINA GÖÇ ÜZERİNE BİR İNCELEME (1878)

	8	"	"	Lüleburgas	
	8	"	"	Çorlu	
178	178			Yekûn	
	57	"	"	Hacılyas	
	"	219	"	Varna	
	"	8	"	İzmid	
	"	7	"	Ahyolu Bergosu	
	"	15	"	?	
249		249		Yekûn	
1.221				Yekûn	
622	Şimendifer Ücretleri Verilerek Gönderilen				
1.843					
44.295	Dün Takdim Edilen Jurnal Manzumunca Yedi Ağustos'a Kadar Sevk Olunan				
46.138					

Yukarıda yer alan tablo Temmuz ayı başından Ağustos'un sekizine kadar bazı mahallelere iskân ettirilen muhacirlerin sayısını gösterir kayıttır. Hangi mahalleye kaç kişinin gönderildiği kayıt altına alınmıştır. Ayrıca bunların gidecekleri mahallere kullandıkları taşıtlar da (tren veya vapurla) belirtilmiştir. Toplam 46.138 kişi yaklaşık bir ay içinde belirlenen yerlere iskân ettirilmiştir. Gidecekleri yerlere gönderilen muhacirlerin bir kısmının ücretleri devlet tarafından karşılanmış bir kısmı ise ücretlerin sadece yarısını ödemiştir.

Uluslaşan Balkanlarda yeni kurulan devletler Boşnak Makedon ve Pormakları Müslümanları "Türk" olarak değerlendirmektedirler.⁴⁰ Bu yüzden yeni kurulan ulus devletlerde baskı ve zulme uğrayan göç etmeye zorlanan Müslümanlar önce Balkanlarda bazı yakın yerlere daha sonra ise Osmanlı coğrafyasına göç etmişlerdir.⁴¹ Osmanlı topraklarına göç eden Bosna-Hersekli köken olarak Türk olmamalarına rağmen kendilerini Türk olarak görmüşlerdir.⁴²

Osmanlı Devleti başta göçlere engel olmak istese de⁴³ göç edenlerin ve etmek isteyenlerin yardımına ve imdadına yetişmiştir. Gerek kendi gemi ve vapurları gerek Avusturya ve İngiltere'den kiralanan gemilerle, Fransa Posta vapurlarıyla⁴⁴ göçmenler Osmanlı topraklarına taşınmıştır. İmkânı olmayanların yol masraflarını da devlet üstlenmiştir.

Aşağıda yer alan tablodan anlaşılacağı gibi Osmanlı Devleti muhacirlerin nakledilmesi için gönderdiği vapurlar kayıt altına alınmıştır. Gerek devlete ait gerek kiralanan İngiliz ve Avusturya Loyd Kumpanyası vapurlarıyla 13.965 kişi göç etmiştir.

⁴⁰ Haydar Efe, "Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'de Yaşanan Göçler ve Etkileri", *Sosyal Bilimler Metinleri*, S. 01, 2018, s. 22; Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, s. 314.

⁴¹ Başak Kale, "Zorunlu Göçün 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu Üzerindeki Etkileri Türkiye'nin Göç Tarihi", *14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye Göçleri*, der. M. Murat Erdoğan-Ayhan Kaya, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015, s. 158.

⁴² Karpat, *Balkanlarda Osmanlı Mirası*, s. 9.

⁴³ Emgili, *Bosna Hersek'ten Türkiye'ye Göç*, s. 224; Osmanlı Devleti, kaybettiği topraklardaki vatandaşlarının kendi topraklarına göç etmesine hem devletin varlığının kendi tebaasının olduğu yerde devam etmesi adına hem de azalan topraklar ve her yerden gelen nüfus artışları dolayısıyla göçleri desteklemese de muhacirlere her türlü yardımı yapmıştır. Nitekim Bosna-Hersek Müslümanlarının bölgeyi terk etmemeleri gerektiğine inanmasına rağmen (Çelik, *agm*, s. 101) bunların bölgeyi terk etmeleri için hem devletin vapurları hem de yabancı devletlerden kiralanan vapurlar göndermiştir.

⁴⁴ Osmanlı Devleti, kendi topraklarına göç etmek zorunda bırakılan tebaası için vapurlar ve gemiler ayarlamıştır. 1856 yılından sonra Kırım ve Kafkasya'dan göç edenler için de vapurların gönderildiği bilinmektedir. bkz. Saydam, *Kırım ve Kafkas*, s. 83-84.

VEHBIYE EVİZ

Tablo 6: 19 Kasım 1878 (7 Teşrinisani 1294) Tarihinden Beri Aşağıdaki İskelelere Sevk Edilen Nüfusun Mikdarı

Y. PRK.KOM 1/54/3/1	
Nefer	
2.263	İstikra Edilen İngiliz Vapurla Sevk Edilen
793	Mezkûr Vapurun Bakayası Olarak Açıkdan Sevk Olunan
5.041	Yurtlarından Vapur-u Hümayunla Sevk Edilen
2.963	Feyz Barı Vapur-u Hümayunla Sevk Olunan
450	İsmail Vapur-u Hümayunla Gönderilen
2.455	Dün Hareket İden Avusturya Loyd Kumpanyası Vapurlarından (...) Nam
13.965	Vapurla Sevk Edilen

Aşağıda yer alan tabloda Selanik, İzmir, Mersin, İskenderun, Antalya, Beyrut, Mudanya, İzmit ve Gemlik limanlarına sevk edilen ve iskân edilen muhacirlerin sayılarını gösteren kayıt yer almaktadır. Bu iskelelere toplam 11.060 kişi gönderilmiştir.

Tablo 7: Hem Devlete ait Olan Hem de Kiralanan Vapurlarla Çeşitli Limanlara Sevk Edilen Muhacir Miktarı

Y. PRK. KOM 1/54/6/1	
Nüfus	
2.263	Mukaddemce İstikra Edilen İngiliz Vapurla Cezayir Bahr-i Sefid Selanik İzmir Mersin İskenderun Beyrut İskelelerine Nakl ve Sevk Edilmiştir.
793	Mezkûr Vapur Mukavelesini İkmalen Muhacirini Alamamasından Dolayı Kendi Taraflarından İstikra Edilen Vapurla Sevk Edilen Selanik'e Sevk Edilen
5.041	Bu Kere Hareket Eden Mord (?) Nusret Nam Vapur-u Hümayun ile Cezayir Bahr-i Sefid İzmir Antalya Mersin İskenderun Beyrut İskelelerine Sevk Edilen
2.963	Keza Bu Kere Hareket Eden Kısa Feyz Barı Vapur-u Hümayunla Mudanya Gemlik İzmit İskelelerine Nakl ve Sevk Olunan
11. 060	Yekûn
Yalnız on bir bin altmış nüfus nakl etmiştir.	
27 Kasım 1878 (15 Teşrinisani 1294)	

Tablo 8: Hangi Vapurlar ile ne kadar nüfus nakledildiğini bildiren Pusula

Y. PRK. KOM 1/54/7/1	
Mâbeyn-i Hümayun Müşir-i Celilesine	
Geçen gün hareket iden vapurlarla 10.000 bu kadar nüfus muhacirin sevk olunduğu gibi bu kere Loyd ve İngiliz (...) andan istikra olunan vapurların birisine derhal 1.000 bu kadar nüfus konulduğu ve bunun bugün veyahut yarın hareketiyle beraber diğerinin dahi tahminine teşebbüs olunacağı malumatı olmak üzere arz olunur. 30 Kasım 1878 (18 Teşrinisani 1294)	

Reis-i Komisyon Muhacir Ahmed
Y. PRK. KOM 1/54/8/1
Mâbeyn-i Hümâyun Müşir-i Celilesine
Avusturya Loyd kumpanyasından kiralanan ve dün hareket eden vapurla bazı mevkilere 2.450 nüfus muhacir sevk olundu. 1 Aralık 1878 (19 Teşrinisani 1294)
Reis-i Komisyon Muhacirin Ahmed

Muhacirlerin Anadolu'ya sevk ve idareleri için gerek tersane-i amire ve gerek kampanyalardan kiralanan vapurların yaklaşık 13.000 nüfusu taşıdığı 2 gün içinde 2 kıta vapurdan birinin hareket ettiği diğerine muhacirlerin bulunduğu başka bir yandan da yeni vapurlar tedarik için kumpanyalarla görüşüldüğü kaydedilmiştir.⁴⁵

Osmanlı topraklarına göç eden Çerkez, Abaza, Dağıstan, Nogay, Kazgan, Kırım muhacirleri ile Bulgaristan ve Bosna'dan göç edenler⁴⁶ ile ilgili defterlerin hazırlandığı ancak İstanbul'a gelen 35.224 kişinin hazineye yük olmamaları için bir an önce taşraya sevk edilmeleri bu nüfus içinde yer alan 15.482 kişinin kendi hane mesken ihtiyaçlarını karşıladıkları ama geri kalan 19.742 nüfusun devlete muhtaç olduğu bunlar içerisinde 8.500 kişinin dul, yetim, yaşlı ve aciz olduğu bunların ve geri kalanın ihtiyaçları için devlet tarafından iâşe temin edildiği bilinmektedir.⁴⁷ Muhacirlerin yerleştirilmesi ilgili olarak göçmen meselesi devleti bir hayli meşgul etmiştir.⁴⁸

Avusturya, Bosna Müslümanlarını Hristiyanlaştırma çabaları, keyfi para cezaları sürgün ve hapis cezaları ile yıldırıma çalışmış⁴⁹ bu yüzden Boşnaklar göç etmişlerdir. Göçten en çok etkilenenlerin başında Osmanlı devlet memurları ile nüfuzlu Müslüman aileler olmuştur.⁵⁰ Bu yüzden ilk göç edenler arasında daha fazla asker ve devlet memurları yer almıştır.⁵¹ 1881 yılında Avusturya'nın yürürlüğe soktuğu askerlik yasası daha fazla Müslümanın Osmanlı topraklarına göç etmesine neden olmuştur.⁵² Çünkü Müslümanlar Hristiyan bir devletin bayrağı altında askeri görevde bulunmak istememişlerdir. Osmanlı topraklarına göç eden Bosna muhacirlerinin sayısı her geçen gün artmıştır. Osmanlı Devleti işgalin başından beri muhacirlere yardım etmeye devam etmiştir. Hristiyan hakimiyeti altına girmekten rahatsız olan Boşnakların Dersaadete hareket etmeleri için 600 Frank'ın devlet tarafından gönderildiği kaydedilmiştir. 21 Temmuz 1304 (2 Ağustos 1888).⁵³ Osmanlı Devleti hem kendi vapur ve gemilerini göçmenlerin taşınması için kullanmış hem de bazı göçmenlerin yol masraflarını kendi karşılamak adına para yardımında bulunmuştur.

İşgal sonrasında Saraybosna'dan 50.000 kişinin İstanbul'a göç etmek istediğinin abartılı olduğunu söyleyen İngiliz Konsolos Vekili Freeman, sadece bazılarının göç etmek istediğini belirtmiştir. (7 Aralık 1878).⁵⁴ İncelediğimiz belgelerden anlaşıldığı üzere sadece 1878 yılında iki ayda 50.000'in üzerinde kişinin Osmanlı topraklarına göç ettiği kaydedilmiştir.⁵⁵ 14 Ekim 1878 yılında çekilen telgrafta Viyana elçisi Essad Bey Sırbistan'da bulunan 200 Bosnalı mülteci arasında bazı subay ve bir kaymakamın da evlerine dönmek istediklerini Hariciye Nazırı Safvet Paşa'ya telgrafla bildirilmiştir.⁵⁶ İngiltere'nin Belgrad Diplomatik ajanı Gould'dan Dışişleri Bakanı Salisbury'e gönderilen telgrafta; "Sırbistan'da bulunan sayısız mültecinin yoksulluk içinde yardıma ihtiyacı olduğu, özellikle Türk yetkililer ile subay ve aileleri bunlar arasında yer aldığı, Avusturya yönetiminin eksiksiz ve

⁴⁵ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Yıldız Komisyonlar Maruzatı (BOA Y.PRK.KOM), 1/54/9/1, 2 Aralık 1878 (1295.Z.7).

⁴⁶ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Yıldız Komisyonlar Maruzatı (BOA Y. PRK. KOM), 3/24, 15 Kasım 1881 (1297.Teşrinisani.3).

⁴⁷ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Yıldız Komisyonlar Maruzatı (BOA Y. PRK. KOM), 3/24, 15 Kasım 1881 (1297.Teşrinisani.3).

⁴⁸ Yusuf Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, TTK, Ankara 2006.

⁴⁹ Tacoğlu v.d, agm, s. 1942.

⁵⁰ Babuna, age, s. 26-27; H. Yıldırım Ağaoğlu, Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanların Makus Tarihi Göç, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001, s. 37.

⁵¹ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Yıldız Komisyonlar Maruzatı (BOA Y.PRK.KOM), 1/54/10/1-4/2-5/2, 20 Kasım-25 Kasım-4 Aralık 1878 (1294. Teşrinisani.8. – Teşrinisani. 13.- Teşrinisani. 22).

⁵² Babuna, age, s. 26-27.

⁵³ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Hariciye Nezareti Tercüme Odası (BOA HR. TO), 21/46, 2 Ağustos 1888 (1304. 21. Temmuz).

⁵⁴ Bilal N. Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri Belgeler 1877-1878, C. I, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1968, s. 714. (İngiliz Konsolos vekili Freeman'dan Dışişleri Bakanı Salisbury'e gönderilen telgrafta Avusturya Prensi'nin Müslümanlara iyi davrandığı ve sadece sınırlı sayıda Müslümanın İstanbul'a göç etmek istediğini bildirir).

⁵⁵ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Yıldız Komisyonlar Maruzatı (BOA Y.PRK.KOM), 1/54.

⁵⁶ Şimşir, age, C. I, s. 647.

tam bir af çıkardığını Sırbistan idaresine iletiildiği ve isteyen Bosna mültecilerin evlerine dönebileceklerini” bildirmiştir (18 Ekim 1878).⁵⁷

İngiltere İstanbul Büyükelçisi Layard 24 Ekim 1878 Dışışleri Bakanı Salisbury’e gönderdiği telgrafta; “Bosna-Hersek’te bulunan Osmanlı subay aileleri ve çalışanlarının zor durumlarından dolayı Avusturya-Macaristan hükümetinin bu ailelerin Türkiye’ye dönmesi için gerekli kolaylığı sağlayacağı ve bu ailelerin sınırın ötesine gönderildiğini gönderim masraflarının Osmanlı hükümetine ait olmak üzere bir düzenlemeyle nakledileceklerini Babıali tarafından Yarbay Ömer Vehbi Bey bu ailelerin İstanbul’a dönüşlerine refakat edeceği bir de Avusturyalı bir subayın onunla birlikte gönderileceğini” yazmıştır.⁵⁸

İngiliz Diplomatik temsilcisi Gould’dan Dışışleri Bakanı Salisbury’e gönderdiği telgrafta Türk subayları ve erleri yandaşlarıyla birlikte masrafları Babıali tarafından karşılanmak üzere İstanbul’a sevk edildiklerini yazmıştır (25 Kasım 1878).⁵⁹ Charles Hanson’dan İngiltere İstanbul Büyükelçisi Layard’a gönderilen telgrafta; “2 ay önce İstanbul’daki mülteci sayısının 70.000’den 120.000’e çıktığı ve bunların Batum, Varna ve Bosna’dan geldiği devletin kadınlara, çocuklara, engelli ve yaşlılara düzenli olmadığına inanılarak günde 2 kaime verildiğini” ifade etmiştir. Aynı telgrafta, Alemdağ’da bulunan mülteciler buradan Anadolu’nun her yerine nakledilmiş ancak son zamanlarda Muhacir Komisyonu’ndan Vehbi Efendi Bosna’dan gelenlerle birlikte mülteci sayısında ciddi bir artış yaşandığını bildirmiştir. Son 2 ayda 18.000 mülteci ülkesine geri gönderilmiştir. Ancak bu mültecilerin 3.000’i Rusya tarafından Osmanlı topraklarına geri gönderildiği belirtilmekle beraber bu mültecilere devlet tarafından yeteri kadar destek verilmemekte olduğu kaydedilmiştir. Şu an salgın hastalık olmamasına rağmen yaklaşan kış, durumu kötüleşebileceği ve mültecilerin barındığı yerlerin pek sağlıklı olmadığı ifade edilmiştir. (13 Kasım 1878).⁶⁰

Avusturya’nın işgali sonrasında Bosna’dan hicret etmek isteyen bazı insanların Osmanlı Devleti’ne başvurduğu bilinmektedir. Bosnalılardan Osmanlı dışında Sırbistan’a sığınanlar da olmuştur.⁶¹ 1879 yılında yaklaşık 250.000-300.000 muhacirin o sırada Osmanlı toprağı olan Makedonya’ya sığındığı, bunların Üsküp Sancağına bağlı köy ve kasabalara dağıtıldığı, daha sonra gelen 20.000 muhacirin ise iskana uygun arazi olmaması dolayısı ile Selanik’e gönderildiği Bilal N. Şimşir tarafından yayınlanan raporlarda kayıtlıdır.⁶²

26 Nisan 1879 tarihli bir belgede “Bosna-Hersek Müslümanları arasında Avusturya’nın istilası yüzünden gördükleri zulümden dolayı hicret etmek isteyenlerin deniz yolu ile Selanik’e vapurla gönderilerek oradan Anadolu’ya iskân edilmek üzere getirildikleri, muhacirlerin emlak ve mallarını ileride alabilmeleri için kiraya ve güvendikleri adamlara emanet etmeleri, muhacirlere eşlik etmek üzere ulemadan ve güvenilir kişilerin İstanbul’dan gönderilmesi, muhacirlerin durumlarının Avrupa gazetelerine bildirilmesi ve Avrupa’ya bunu duyurmak gerektiği” kaydedilmiştir.⁶³ Belgeden anlaşıldığına göre muhacirlerin sıkıntıları ve göç etmeleri sorunu devam etmekte olup Osmanlı Devleti’nin muhacir sevki için İstanbul’dan birilerini görevlendirmiştir.

1881 yılına ait bir belgede; “iki gün önce gelen bir habere göre Avusturya askeri ve mülkiye memurları kasabalarda bulunan ahaliyi Müslümanlara zulmettikleri bunların eşkıyalar aracılığıyla halkın mallarını yağma ve hanelerini yakıp, onları yaraladıkları fazlaca vergiler koyarak bunların zorla tahsil etmeye çalıştıkları, parası olmayanların mallarını değersiz fiyatlarla satın aldıklarını ve vergileri böyle tahsil ettiklerini, ahaliye her şekilde zulüm ve tehditte bulduklarını, bu yüzden Müslüman ahalinin buralarda kalacak hali kalmadığını, Avusturya’nın gitmek isteyen halkın emlak ve arazilerini satmalarını serbest kıldığını, ilk katile olarak yüzbaşı nüfusunun hicret etmek istediğini, bunların hicreti için Yeni Pazar tarafından gönderilen telgrafla hicret edeceklerin şimendifer ve vapura ihtiyaçları olduğunu, Avusturya’nın hicret edenlerin mallarını aldığını, böylece Bosna havalisinden göç etmenin azalacağını hatta İstanbul’da iskân edilen Bosnalı muhacirlerin sefaletle düşer olduğunu ve ta’yinatlarının kesildiği yönünde haberlerinin yapıldığını, hem ahaliye zulmedilerek hem de böyle haberlerle hicretin önünün kesilmek istenildiğini, ilk hicret edecek olan yüzbaşılardan Edirne ve İstanbul arasında uygun yerlere yerleştirilmelerini ve bunların eşya ve mallarının satılmasına Avusturya tarafından serbestname verildiği, bunda ise Avusturya’nın Avrupa devletlerinden çekinmesinin etkisinin olduğu” kaydedilmiştir.⁶⁴ Bu belgede Bosna

⁵⁷ Şimşir, *age*, C. I, s. 655-656.

⁵⁸ Şimşir, *age*, C. I, s. 655.

⁵⁹ Şimşir, *age*, C. I, s. 698.

⁶⁰ Şimşir, *age*, C. I, s. 695-698.

⁶¹ Şimşir, *age*, C. I, s. 629. (İngiltere’nin Belgrad Diplomatik ajanı Gould’dan Dışışleri Bakanı Salisbury’e “özellikle çocuk ve kadınların aralarında bulunduğu bu mülteci rakamlarının Avusturya’nın aldığı önlemler sayesinde sınırlı sayıda kaldığı, Avusturya birliklerinin birçok yerde zulümler yaptığı ve gereksiz yere birçok köyleri ve kasabaları yok ettiği isyancıları vurduğu (silah ile) ve astığı rivayetlerinin yaygın olduğunu. Avusturya’nın işgal ve kötü muamelesi devam ettikçe Bosnalıların yerlerine dönebileceklerini ancak bu durumda Sırbistan’ın yardım etmesine rağmen bunun yetersiz olduğu ve bunların yoksulluğa yenik düşeceklerini gerekli yardım yapılmasını” bildiren telgraf)

⁶² Bilal N. Şimşir, *Rumeli’den Türk Göçleri Belgeler 1877-1878*, C. II, TTK, Ankara 1989, s. 110-111,737,425.

⁶³ *Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Mabeyn-i Hümayun İradeleri*, (BOA MB.İ), 51/184, 26 Nisan 1879, (1296.Ca.04); Osmanlı Devleti yapılan zulümleri diğer devletlere duyurma gayretinde ve girişiminde bulunmuştur; bkz. *Osmanlı Belgelerinde Bosna-Hersek*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul, 2009, s. 70-76.

⁶⁴ *Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Yıldız Umumi* (BOA Y. PRK. UM), 1/84, 5 Şubat 1880 (1295.Kânunvevvel.24).

Müslümanlarının neden hicret ettikleri ve Avusturya'nın baskısı ile Osmanlı Devleti'nin göç etmek isteyenlere yardım ettiği gayet net bir şekilde nakledilmiştir.

Bosna muhacirleri, Makedonya, Üsküb, Sırbistan, Selanik, Edirne, Çanakkale, Samsun, İzmir ve İstanbul'a yerleşmişlerdir. Daha sonra artan göçmen sayıları ile Anadolu'nun çeşitli şehir ve mahallelerine yerleştirilmişlerdir. Hüdavendigar, Gemlik, Mudanya, İzmid, Edremid, Bursa, Ankara (6.802 muhacir Fevziye mahallesi⁶⁵), Aydın, Konya, Trabzon, Draç Sancağı, Kütahya vs. iskân edilmişlerdir.⁶⁶

Bosna'dan göç eden muhacirlerin 150.000-300.000 arasında bir rakama sahip olduğu tahmin edilmektedir.⁶⁷ Avusturya-Macaristan kayıtlarına göre Bosna'dan 1878-1918 yılları arasında 61.114 kişi göç etmiştir. Bunların erkek nüfusu olduğu düşünülürse kadın ve kız çocukları da dahil toplam 120.000'in üzerinde muhacirin göç ettiği tahmin edilmektedir. Bu kayıtlar deniz yoluyla İstanbul'a gelen muhacirlere ait olduğundan gerçek rakamın altında kalmış olması büyük bir olasılık dahilindedir. Çünkü muhacirlerin Belgrat üzerinden kara ve demiryoluyla da göç ettikleri, Dubrovnik üzerinden de göç edenlerin olduğu bilinmektedir.⁶⁸ Bunun yanında karayolu ile gelip akrabalarının yanında barınan ve hiç kaydı olmayanlar da göz ardı edilmemelidir.⁶⁹

Avusturya'nın işgalinden sonra belli aralıklarla muhacir sayılarında artış olmuştur. Özellikle ilk işgal zamanı, askerlik kanununun çıktığı 1881-1883, Bosna ilhak edildiğinde artışlar yaşanmıştır.⁷⁰ Yugoslavya kurulduktan sonra Müslümanlara yapılan baskılar arttığından Türkiye'ye 1923 ve sonrasında göçler de artmıştır.⁷¹ Asimile edilemeyeceği düşünülen Müslüman nüfus Avusturya ve Yugoslavya hakimiyetinde iken zulüm görmüş, öldürülmüş, yurtlarından sürülmüşlerdir.⁷²

SONUÇ

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsızlığını tanımak zorunda kalmış, Bulgar Prensiği kurulmuş, Bosna-Hersek Avusturya-Macaristan tarafından işgal edilmiş, İngilizler Osmanlı'nın elinde bulunan Kıbrıs adasını Osmanlı'yı desteklemek adına el koymuş, doğu sorunu ortaya çıkmış, Ermeni meselesi uluslararası bir sorun haline gelmiş, Osmanlıda ıslahat ve reform çalışmaları yapılması kararlaştırılmış ve bunun Avrupa devletlerinin gözetiminde yapılmasına karar verilmiş, Kanun-i Esasi askıya alınmıştır. 1878 Osmanlı-Rus Savaşı ardından devlet hem dışta hem içte büyük sorunlar ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti 1878 savaşı sonrasında yaşadığı toprak kayıpları, savaş ve kargaşa ortamında dahi tebaası olan halkı gözetmiştir. Osmanlı elinden çıkan topraklardan göç etmek zorunda kalan ve kendi yurtlarını terk eden insanları korumak ve onları yeni yerlere yerleştirmek adına komisyonlar kurmuştur. Muhacir komisyonu göçmenleri teker teker isimleri, yaşları, nereden geldikleri ve nereye yerleştiklerini kayıt altına almıştır. İncelenen belgelerde edinilen bilgilere göre, Osmanlı Devleti, savaşın içinde vatandaşlarını düşünen sosyal bir devlettir. Uzun yıllar Osmanlı toprakları altında yaşayan milletler, devlete duydukları güvenden dolayı Osmanlı topraklarına göç etmişlerdir.

Osmanlı Devleti'ne özellikle 1856 Kırım savaşı sonrasında büyük oranda göçler meydana gelmiştir. Devlet her şeye rağmen göçleri kontrol altında tutabilmek için komisyonlar kurmuş ve halkın mağdur olmasını önlemek adına onları çeşitli bölgelere iskân ettirmiştir. Tabii bu muhacirlerin ve iskân çalışmalarının tamamen ve kusursuz bir şekilde işlediği anlamına gelmemektedir. Muhacirlerin iskân edilmesi büyük sorunlara neden olmuştur. Açlık, sefalet, barınma sorunu, yokluk ve sonrasında hastalıklar ortaya çıkmıştır. Ancak Osmanlı Devleti elinden geldiğince muhacirlerin mağdur olmasını önlemek için büyük bir çaba ve gayret sarf etmiştir. Dikkate şayan en önemli noktalardan biri devletin yaşadığı büyük kargaşa ve kaos ortamında dahi gelen göçmenleri kayıt altına alması ve iskân edilen bölgeleri de belirleyerek kayıtlarının tutulmasıdır. Osmanlı Devleti zor zamanında bile kontrollü olmayı ve sosyal devlet olmayı elden bırakmamıştır.

Osmanlı Devleti'ne gerek Bosna ve gerek diğer bölgelerden muhacirlerin gelişi uzun süre devam etmiştir. 1878 Avusturya'nın Bosna'yı işgali sonrası ve 1908 yılında Avusturya'nın Bosna'yı ilhak etmesi ile Boşnakların Osmanlı topraklarına göçlerinin devam etmesine neden olmuştur. Boşnaklar Avusturya'nın hakimiyeti altında kalmaktansa Makedonya ve Osmanlı topraklarına kendilerini korumak adına göç etmek zorunda kalmışlardır.

⁶⁵ Ankara'da 16 farklı bölgeye yerleştirilen Boşnaklar için devlet haneler inşa etmiş ve yardımda bulunmuştur. Bkz. Poyraz Tacoğlu v.d, *agm*, s. 1943-1944; Emgili, *Bosna Hersek'ten Türkiye'ye Göç*, s. 246, 269-270; Emgili, *Yeniden Kurulan Hayatlar Boşnakların Türkiye'ye Göçleri*, s. 284-285, 306.

⁶⁶ Boşnakların iskân edildiği sancak ve mahalleler ve durumları hakkında daha geniş bilgi için bkz. Emgili, *Bosna Hersek'ten Türkiye'ye Göç*, s. 228, 242-249, 269-271, 322-324; Emgili *Yeniden Kurulan Hayatlar Boşnakların Türkiye'ye Göçleri*, s. 278,292,297-299.

⁶⁷ Babuna, *age*, s. 27.

⁶⁸ Emgili, *Bosna Hersek'ten Türkiye'ye Göç*, s. 276; Fahriye Emgili, "Boşnakların Türkiye'ye Göçü ve Göç Sebepleri (1878-1890)" *Geçmişten Günümüze Göç*, C. I, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2017, s. 285-294.

⁶⁹ Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, s. 16.

⁷⁰ Yılmazata, *age*, s. 90.

⁷¹ Emgili, *Bosna Hersek'ten Türkiye'ye Göç*, s. 315-324.

⁷² Karpat, *Balkanlarda Osmanlı Mirası*, s. 38.

VEHBIYE EVİZ

İncelenen kayıtlarda yer alan muhacir listelerinde genel olarak genç nüfusun kayıtlı olması bu insanların yaşam ve gelecek kaygısı taşıdıklarının göstergesidir.

Tablo 1’de çiftlerden 15 çiftin 12’sinde kadınların yaşları 20-30 yaşları aralığındadır. Fahriye Emgili tarafından yayınlanan ve Avusturya Devleti’nin kaydettiği (1911 yılına ait) aileler arasında yaş aralığı 19-41 arasında olan 11 kadın vardır. Bunların yaş ortalaması 31’dir. Tablo 2’de küçük çocukları olan 16 çiftin genç aileler olduğunu kanaatindeyiz. Buna dayanarak çocuk sahibi olabilecek genç çiftlerin göç etmeleri gidecekleri yerde çoğalmaları ve kendi nesillerinden gelecekleri güvence altına alma kıyasından kaynaklanmaktadır denilebilir.

İncelenen belgelerde sadece Kasım ve Aralık ayında 68.975 kişi tarihleri belirtilmeyen belgelerin de dahil edilmesiyle toplam 123.562 muhacir yer almaktadır. Sadece tarafımızdan incelenen belgelerdeki sayılar bile muhacir sayılarının tahmin edilenden daha fazla olduğunu düşünen fikirleri desteklemektedir.

İnsanlar yaşadıkları yerleri çeşitli sebeplerle terk etmek zorunda kalmışlardır. Göç etmek iç göç veya dış göç fark etmeksizin zor bir durumdur. Ancak bir insanın ülkesini terk edecek kadar zor durumda olması baskı altında kalması, kişisel hak ve hürriyetinin güvende olmayacağı düşüncesinden kaynaklanması insan yaşamına duyulması gereken saygının, kişi hak ve özgürlüklerinin hiçe sayıldığı bir göstergesidir. Daha acı olan ise günümüz dünyasında hala savaşların insan hayatını olumsuz etkileri devam etmekte ve insanlar yaşadıkları toprakları terk etmek zorunda kalmaktadır. Zamanın Osmanlı Devleti, şimdinin ise Türkiye Cumhuriyeti göçmenlere kucak açan bir ülke olma özelliğini devam ettirmektedir. Bosna Müslümanları 1914-1918-1923-1926-1992-1995 yıllarında uğradıkları zulüm ve baskıdan Türkiye’ye sığınmak zorunda kalmışlardır.

 GTTAD	
Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları:

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Yıldız Komisyonlar Maruzatı (BOA Y.PRK.KOM), 1/54.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Yıldız Komisyonlar Maruzatı (BOA Y. PRK. KOM), 3/24.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Yıldız Umumi (BOA Y. PRK. UM), 1/84.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Mabeyn-i Hümayun İradeleri, (BOA MB.İ), 51/184.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Hariciye Nezareti Tercüme Odası (BOA HR. TO), 21/46.

2. Telif Eserler:

AĞAOĞLU, H. Yıldırım Osmanlı’dan Cumhuriyete Balkanların Makus Tarihi Göç, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2001.

AKKAYAN, Taylan, *Göç ve Değişme*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1979.

BOSNA'DAN OSMANLI TOPRAKLARINA GÖÇ ÜZERİNE BİR İNCELEME (1878)

- AKYÜZ, Jülide, “Göç Yollarında: Kafkasya’dan Anadolu’ya göç Hareketleri”, *Bilig*, S. 46, 2008, ss. 37-56.
- ARI, Kemal, “XIX.’uncu Yüzyıldan XX. Yüzyıla Uzanan Süreçte Balkanlardan Türkiye’ye Yönelik Göçlerin Nitelik ve Boyutlarını Belirleyen Temel Etkenler”, *XIV. Yüzyıldan Günümüze Balkanlar ve Balkan Tarihi*, 14. Askeri Tarih Kongresi Bildirileri, C. I, ATASE Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2012.
- BABUNA, Aydın *Bir Ulusun Doğuşu Geçmişten Günümüze Boşnaklar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.
- ÇAKIR, Sabri, “Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 24, ss. 129-142.
- ÇELİK, Gülfettin, “Osmanlı Devleti’nin Nüfus ve İskân Politikası”, *Divan*, S. 6, 1999, ss. 49-110.
- DJURDJEV, Branislav, “Bosna-Hersek”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul 1992, ss. 297-305.
- EFE, Haydar, “Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye’de Yaşanan Göçler ve Etkileri”, S. 01, 2018, ss. 16-27.
- EMGİLİ, Fahriye, *Bosna Hersek’ten Türkiye’ye Göç (1878-1934)* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara 2011.
- EMGİLİ, Fahriye, *Yeniden Kurulan Hayatlar Boşnakların Türkiye’ye Göçleri (1878-1934)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2012.
- EMGİLİ, Fahriye, “Boşnakların Türkiye’ye Göçü ve Göç Sebepleri (1878-1890)”, *Geçmişten Günümüze Göç*, C. I, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2017, ss. 285-294.
- EREN, Ahmet Cevat, *Türkiye’de Göç ve Göçmen Meseleleri*, Nurgök Matbaası, İstanbul 1966.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, XVIII. *Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, TTK, Ankara 2006.
- İPEK, Nedim *Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri*, TTK Basımevi, Ankara 1999.
- JELAVİCH, Barbara, *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar*, C. I, Küre Yayınları, İstanbul 2013.
- KALE, Başak “Zorunlu Göçün 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu Üzerindeki Etkileri Türkiye’nin Göç Tarihi”, *14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye Göçleri*, der. M. Murat Erdoğan-Ayhan Kaya, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015, ss. 153-169.
- KARPAT, Kemal H., *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, çev. Recep Boztemur, İmge Kitabevi, Ankara 2004.
- KARPAT, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.
- MAHMUD CELALEDDİN PAŞA, *Mirat’i Hakikat*, haz. İsmet Miroğlu, Berekat Yayınevi, İstanbul 1983.
- MCCARTHY, Justin, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, çev. Fatma Sarıkaya, TTK, Ankara 2014.
- Osmanlı Belgelerinde Bosna-Hersek*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul 2009.
- ÖZDEMİR, Mustafa, “14-17. Yüzyıllar Arasında Anadolu’ya Gelen Türk Göçleri ve Anadolu’nun Doğusunda Meydana Gelen Demografik Değişmeler” *Akra Uluslararası Kültür Sanat Edebiyat ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, S. 12, C. 5, 2017, ss. 51-76.
- POYRAZ TACOĞLU, Tuğça, ARIKAN, Gülay, SAĞIR, Adem, “Boşnak Göçmenlerde Göç ve Kültürel Kimlik İlişkisi: Fevziye Köyü Örneği”, *Turkish Studies*, S. 7/1, 2012, ss. 1941-1965.
- SAYDAM, Abdullah, “Muhacir”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. Ek-2, Ankara 2019, ss. 286-288.
- SAYDAM, Abdullah, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, TTK Basımevi, Ankara 1997.
- Şemseddin Sami, *Kâmûsü’l-Alâm*, C. 2, Mihran Matbaası, İstanbul 1306 (1889), ss. 1384-1388.
- ŞİMŞİR, Bilal N., *Rumeli’den Türk Göçleri Belgeler 1877-1878*, C. I, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1968.
- ŞİMŞİR, Bilal N., *Rumeli’den Türk Göçleri Belgeler 1877-1878*, C. II, TTK Basımevi, Ankara 1989.
- TEKELİ, İlhan, *Göç ve Öteki*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008.
- YILMAZATA, Mehmet, *Savaşta Giden Yol 1908 Bosna-Hersek’in İlhakı*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2012.